

MERJEM KASUMOVIĆ*

(Sarajevo)

POSLANICA HADŽI BAJRAMA VELIJA O SAVRŠENOM ČOVJEKU

Abstrakt

Ovaj rad ima za cilj predstaviti *Poslanicu o Savršenom Čovjeku*, djelo poznatog osmanskog sufije i šejha Hadži Bajrama Velija. Prvi dio sadrži biografske podatke o autoru i pregled utjecaja bajramijsko-melamijskog derviškog reda, s osvrtom na njegov razvoj na prostorima Anadolije i Balkana te doprinos bosanskih predstavnika reda. U drugom dijelu ponudit ćemo prijevod *Poslanice* te ukazati na dosadašnja istraživanja i sačuvane rukopise. Na kraju ćemo se osvrnuti na pitanje autentičnosti i ispitati utjecaj Ibn Arebijevog učenja na sadržaj *Poslanice*. U prilogu rada nalazi se faksimil izvornog rukopisa (Ali Emiri Šeriyje, br. 1386/2) iz fonda Millet Kütüphanesi u Istanbulu.

Ključne riječi: Hadži Bajram Veli, bajramijsko-melamijski red, *Poslanica*, Savršeni Čovjek, Ibn Arebi

IZ BIOGRAFIJE HADŽI BAJRAMA VELIJA

Hadži Bajram Veli (tur. Hacı Bayrâm-ı Velî)¹ rođen je sredinom četrnaestog stoljeća u selu Solfasıl nedaleko od Ankare.² Ime mu je Numan

* Merjem Kasumović, stručni saradnik, Internacionalni univerzitet u Sarajevu, e-mail: merjemzuzo@gmail.com; ORCID ID: 0009-0008-1889-4547

¹ U radu smo imena Hadži Bajrama Velija i Ibn Arebija navodili u fonetskoj transkripciji prilagođenoj govornicima bosanskog jezika, dok su ostala imena navedena prema savremenoj turskoj transkripciji.

² Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı-Soyu-Vakfı*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989., 11; Nihat Azamat, "Hacı Bayram-ı Veli", *İslam Ansiklopedisi*, C. 14, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1996., 442-443; Abdülbaki

b. Ahmed b. Mahmud,³ dok je nadimak Hadži Bajram, po kojem će i ostati poznat, dobio od svog šejha Hamîdüddina Aksarâyîja.⁴ Prema jednoj predaji, otac Hadži Bajrama Velija, Koyunluca Ahmed, usnio je san u kojem mu se ukazao starac i prenio poruku da sinu koji će mu se roditi treba dati ime Numan i usmjeriti ga na put stjecanja znanja, kako bi Božija milost i blagodati bile nad njima. Tako je od ranog djetinjstva Hadži Bajram bio posvećen učenju i obrazovanju, što će i odrediti njegov životni put.⁵ Po završetku temeljitog obrazovanja u tradicionalnim naukama, Hadži Bajram Veli je obavljao dužnost profesora u uglednoj Kara medresi u Ankari, koja je predstavljala jedan od važnijih centara naučne misli i vjerskog obrazovanja.⁶ Osim Kara medrese, u izvorima se navodi da je predavao i u medresi Čelebi Mehmeda u Bursi.⁷

Ne postoje pouzdani podaci o vremenu kada je Hadži Bajram napustio medresu i susreo se sa šejhom Hamîdüddinom Aksarâyîjem.⁸ Prema nekim autorima, Hadži Bajram se potpuno posvetio duhovnom putu nakon 1392. godine.⁹ Sa svojim šejhom putovao je u Šam i Hidžaz, te su zajedno obavili hadž.¹⁰ Hadži Bajram Veli ostao je uz šejha do njegove smrti, nakon čega se vratio u Ankaru, u kojoj će nastaviti svoje djelovanje i širenje tesavvufskog učenja. Ostavio je dubok trag na duhovni život Anadolije, te je nakon njega tarikatski red nazvan po njemu i ujedno je

Gölpınarlı, *Melamilik ve Melamiler*, Devlet matbaası, İstanbul, 1931., 33; Ahmed Efendi Taşköprülüzade, *eş-Şakâ'ıku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı Âlimleri)*, priredio: Muhammet Hekimoğlu, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2019., 107.

³ F. Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı-Soyu-Vakfi*, C. 1, 12; Mehmet Erol, "Hacı Bayram Veli", u: *Cumhuriyetin 100. Yılında 100 Türk Büyüğü: Din ve Tasavvuf*, C. 3, priredio: Vahit Türk, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul, 2022., 185.

⁴ Više o Hamîdüddinu Aksarâyîju: Dženan Hasić, *Tesavvufske teme i perspektive*, Samostalno izdanje, Sarajevo, 2017., 37-54.

⁵ Baki Yaşa Altınok, *Hacı Bayram Veli Bayramilik Melamiler ve Melamilik*, Oba Yayınevi, Ankara, 1995., 6.

⁶ A. Gölpınarlı, *Melamilik ve Melamiler*, 34; Mehmet Ali Ayni, *Hacı Bayram Veli*, priredio: H. Rahmi Yananlı, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2015., 80.

⁷ Hüseyin Vassâf Osmânzâde, *Sefîne-i Evliyâ*, C. 2, priredili: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006., 435.

⁸ U relevantnim izvorima Ankara, Kajseri, Bursa i Aksaraj navode se kao potencijalne lokacije prvog susreta Hadži Bajrama Velija s njegovim duhovnim učiteljem Hamidom Aksarajijem. Vidjeti: M. Erol, "Hacı Bayram Veli", 190.

⁹ Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Veli ve Tasavvuf Felsefesi*, doktorska disertacija, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1989., 80, 83.

¹⁰ M. A. Ayni, *Hacı Bayram Veli*, 97; F. Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı-Soyu-Vakfi*, C. 1, 20.

prvi tarikat koji je osnovao sufija rođen i odrastao na tlu Anadolije.¹¹ Hadži Bajram Veli napustio je ovaj svijet 1430. godine u Ankari, gdje je i ukopan pored svoje džamije.¹²

O životu Hadži Bajrama Velija sačuvano je mnogo predaja koje svjedoče o njegovom duhovnom značaju i utjecaju u društvenom i historijskom kontekstu njegovog vremena. Iako neke od tih predaja nose obilježja legende, one pružaju vrijedne informacije o percepciji njegovog lika i djela među savremenici i potomcima. U nastavku ćemo iznijeti jednu od predaja koja oslikava okolnosti njegovog posljednjeg ispraćaja. Prema toj predaji, Hadži Bajram Veli je na samrti uputio dovu Uzvišenom Bogu da svi koji prisustvuju njegovoj dženazi budu pošteđeni džehennemske vatre. Kada je došao trenutak ukopa, tabut Hadži Bajrama Velija nije se mogao podignuti, što je izazvalo nedoumicu i čuđenje među prisutnima. Na njihov poziv, Hadži Bajramova supruga je došla, šapnula mu nešto na uho, nakon čega je tabut bez ikakvih poteškoća podignut. Na pitanje šta mu je rekla, odgovorila je: „Tvoja je molba primljena. Šta čekaš? Ne muči više džemat.“ U istom trenutku jedan seljanin, koji je došao u Ankaru radi popravke pluga, stigao je na dženazu s komadom željeza za pojasom. Kasnije, kada su stavili komad željeza u vatru, nisu ga mogli zagrijati. Na taj način je simbolično potvrđena Hadži Bajramova dova – od vatre nisu bili zaštićeni samo ljudi, već i predmeti koji su se nalazili uz njih tokom dženaze.¹³

PISANO NASLIJEĐE

Hadži Bajram Veli iza sebe nije ostavio mnogo pisane zaostavštine. Njemu se pripisuju četiri ilahije, pismo upućeno jednom od njegovih nasljednika¹⁴ te *Poslanica*, čiji ćemo prijevod ponuditi u ovom radu.

U literaturi se spominju četiri ilahije koje nesumnjivo pripadaju Hadži Bajramu Veliju: “Noldu bu gönlüm”, “Çalabım bir şâr yaratmış”, “Hiç kimse çekebilmez” i “Bilmek istersen seni”.¹⁵ Pored spomenu-

¹¹ F. Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı-Soyu-Vakfı*, C. 1, 21-22; E. Cebecioğlu, *Hacı Bayram Veli ve Tasavvuf Felsefesi*, 96; A. Gölpınarlı, *Melamilik ve Melamiler*, 34.

¹² E. Cebecioğlu, *Hacı Bayram Veli ve Tasavvuf Felsefesi*, 128.

¹³ H. Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Cilt 2, 445.

¹⁴ Rukopis je pohranjen u bibliotekama: Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, br. 619-031, fol. 205b-206a; Bursa İnebey Kütüphanesi, Genel, br. 850/2, fol. 8-9.

¹⁵ F. Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı-Soyu-Vakfı*, C. 2, 227-233.

tih, pojedini autori, poput Abdülbakija Gölpınarlıja i Mustafe Tatcija, pripisuju mu i gazel pod nazivom “Benim maksudum alemde”.¹⁶

Hadži Bajramova ilahija „Çalabım bir şâr yaratmış“, poznata po svojim duboko skrivenim duhovnim porukama, bila je predmet tumačenja brojnih autora, među kojima su Hüseyin b. Muhammed Rûmî-i Bayrâmî, Şeyhülislâm Feyzullah Efendî, Abdülhayy Üsküdârî, İsmail Hakkı Bursevî, Suhufî Mehmed Efendî, Seyyid Muhammed Nûrul-Arabî.¹⁷

Şejh Hadži Bajram Veli koristio je u svojoj poeziji *mahlas* Bayram ili Hacı Bayram. Također, često je nazivan Veli, Hacı Paşa, Ahi Sultan, Kapıcıbaşı, Şeyhürüm ili Molla. Njegov učenik Akşemseddin ga u svojim djelima navodi pod imenom Hacı Paşa.¹⁸

UČENICI HADŽI BAJRAMA VELIJA I BAJRAMIJSKI DERVIŠKI RED

Učenici Hadži Bajrama Velija ostavili su snažan utjecaj na tesavvufsku misao i tekijsku književnost, a najpoznatiji među njima su: Yazıcıoğlu Mehmed, Ahmet Bican, Eşrefoğlu Rûmî, Emîr Sikkînî te Akşemseddin, učitelj sultana Fatiha.¹⁹ Naslijede Hadži Bajrama Velija i njegovih učenika zauzima istaknuto mjesto u historiji turske kulture i nauke.

Bajramijski derviški red nastao je kao spoj elemenata halvetijskog i nakšibendijskog derviškog reda. Nakon smrti Hadži Bajrama Velija, dvojica njegovih nasljednika (*halifa*), Akşemseddin i Emîr Sikkînî, poznat i kao Bursalı Ömer Dede, nastavili su djelovati kroz različite pravce. Tako se bajramijski derviški red podijelio na dva ogranka: šemsije, okupljene oko Akşemseddina i bajramije–melamije ili bajramije–šetarije, okupljene oko Sikkînîja. Akşemseddin je usvojio glasni (*džehri*) zikr, dok je Sikkînî praktikovao bezglasni (*hafi*) zikr.²⁰ Razlike u su-

¹⁶ Ibid., 233; Mustafa Tatcı, *Bir Ulu Pir Hacı Bayram-ı Veli*, H Yayınları, İstanbul, 2020., 76; Hadži Bajramove ilahije, osim “Hiç kimse çekebilmez”, prevedene su na bosanski jezik u zbirci turskih sufijjskih ilahija. Vidjeti: Hamza Halitović, *Palača od ruže*, Fondacija “Baština duhovnosti”, Mostar, 2015., 55, 141, 224, 229.

¹⁷ Ayşe Yılmaz, *Hacı Bayram-ı Veli ve Tasavvufî Görüşleri*, Çukurova Üniversitesi, master rad, Adana, 2008., 41.

¹⁸ Mustafa Kaçalin, Ali İhsan Yurd, *Akşemseddin Hayatı ve Eserleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994., 44.

¹⁹ Mehmet Demirci, *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatler*, Damla Yayınevi, İzmir, 2001., 60.

²⁰ Haşim Şahin, *Dervişler ve Sufi Çevreler: Klasik Çağ Osmanlı Toplumunda Tasavvufi Şahsiyetler*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2018., 112; Džemal Čehajić,

fijskoj praksi označene su kao ključni povod za razlaz između dvojice istaknutih Hadži Bajramovih nasljednika. Sljedbenici su se uglavnom okupljali oko Akšemseddina, kojeg su smatrali legitimnim *halifom* Hadži Bajrama Velija. Tokom zajedničkih zikrova nosili su specifičnu dervišku odjeću i sjedili u halki, što je predstavljalo formaliziranu i jedinstvenu praksu. Nasuprot tome, Emîr Sikkînî nije prihvatao ovakav način izvođenja zikra. On je praktikovao zikr izvan halke, sjedeći u kutku prostorijske, što je predstavljalo izraz *melamijskog*²¹ pristupa sufizmu. Ovakav stav i ponašanje Sikkînija nisu bili prihvatljivi Akšemseddinu, koji ga je upozorio da će mu, ukoliko ne uskladi svoje ponašanje s pravilima reda, oduzeti *tadž*²² i *hrku*,²³ simbole nasljedništva (hilafeta) koje mu je dodijelio Hadži Bajram. Emîr Sikkînî je na ovu opomenu odgovorio pozivom Akšemseddinu da sljedećeg dana, poslije džume namaza, posjeti njegovu kuću, gdje će mu vratiti *tadž* i *hrku*. U daljem tekstu izvornih predaja navodi se kako je Sikkînî zapalio veliku vatru u svom dvorištu te sjeo u samu sredinu vatre. *Tadž* i *hrka* su izgorjeli, a Sikkînija vatra nije ozlijedila. Od tada bajramije–melamije ne nose *tadž* ni *hrku*, niti njihova odjeća ima neku specifičnost po kojoj bi bili prepoznatljivi.²⁴

Kasnije će nastati i treći ogranak bajramijskog derviškog reda, poznat kao dželvetijski, koji je osnovao Muhyiddin Ūftâde.²⁵

Bajramijski red je ubrzo nakon svog utemeljenja stekao izuzetnu popularnost među narodom, što potvrđuje i veliki broj njegovih sljedbenika. Iz svoga duhovnog središta – Ankare, red se postepeno proširio najprije po čitavoj Anadoliji, a zatim i na prostore Rumelije, pa i na Bosnu.²⁶ Posebno je važno istaknuti doprinos sufijskih autoriteta porijeklom iz Bosne u širenju bajramijsko–melamijskog reda. Jedan od najvažnijih predstavnika ovog pravca s naših prostora je Hamza Bali (Bâlî), istaknuti vođa bajramijsko–melamijskog pravca i ključna figura u njegovom širenju na području Bosne. Naslijedio je šejha Hüsâmeddina

Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama, Orijentalni institut, Posebna izdanja XIV, Sarajevo, 1986., 187.

²¹ Stanje kada derviš kori sam sebe, kada vidi svoju bezvrijednost u odnosu na Apoluta. K. Čemo, *Rječnik sufijsko-tarikatskih izraza*, 154.

²² Kapa koju šejh dobiva sa statusom šejha. K. Čemo, *Rječnik sufijsko-tarikatskih izraza*, 214.

²³ Derviški ogrtač. K. Čemo, *Rječnik sufijsko-tarikatskih izraza*, 101.

²⁴ A. Gölpınarlı, *Melamilik ve Melamiler*, 41.

²⁵ Dž. Čehajić, *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama*, 187.

²⁶ Azra Medara, „Glavna obilježja bajramijske sufijske prakse“, *Glasnik Rijasetu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, vol. LXXXIV, Sarajevo, 2022., 254.

Ankaravîja, te se nakon njegovog pogubljenja vratio u Bosnu. Ubrzo je oko sebe okupio brojne sljedbenike, a njegovo nekonvencionalno odbacivanje ustaljenih sufijskih asketskih praksi, uz karizmatičan pristup, izazvalo je sumnju i otpor tradicionalne uleme i derviških krugova. Optužen je za herezu i zabludu i pogubljen u Istanbulu, ali je njegovo naslijeđe nastavilo živjeti kroz hamzevijski pravac, ostavivši dubok trag u duhovnom životu ne samo Bosne nego i šireg prostora.²⁷

Značajan predstavnik bajramijsko–melamijskog reda je i Husejn Lamekani (Hüseyin Lâmekânî). Postoje različite tvrdnje o njegovom porijeklu; dok neki izvori navode Bosnu, drugi upućuju na Peštu, pri čemu je najvjerojatnije imao bosanske korijene. Lamekani je značajno doprinio legitimiranju bajramijsko–melamijskog pokreta u vremenu kada je bio izložen brojnim kritikama i optužbama za herezu. Većinu života proveo je kao šejh tekije u haremu Šah Sultan džamije u Istanbulu, a umro je 1625. godine. Rukopis njegovog *Divana* čuva se u Süleymaniye Kütüphanesi u Istanbulu, te Gazi Husrev–begovoj biblioteci u Sarajevu.²⁸

Još jedan poznati šejh bajramijsko–melamijskog reda porijeklom iz Bosne je Abdullah Bosnevî. Napisao je veći broj djela, a najpoznatiji je po svom izuzetnom komentaru Muhjiddin Ibn Arebijevog²⁹ djela

²⁷ Vidjeti: Dž. Ćehajić, *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama*, 191–193; Nihat Azamat, „Hamza Bâlî“, *İslam Ansiklopedisi*, C. 15, Türkiye Diyanet Vakfı, Istanbul, 1997., 503. Više o Hamzi Baliju i hamzevijama vidjeti u: Cahit Telci, „Hamza Bâlî ve Hamzavilere Dâir“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 46/1996, Sarajevo, 1997., 115–129; Adem Handžić, Muhamed Hadžijahić, „O progonu Hamzevija u Bosni 1573. godine“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XX–XXI/1970–71, Sarajevo, 1974., 51–70; Muhamed Hadžijahić, „Hamzevije u svjetlu poslanice užičkog šejha“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, III–IV/1952–53, Sarajevo, 1953., str. 215–227; Nihad Dostović, „Beogradski muftija Munîrî Belgrâdî i hamzevije“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knj. XLI, Sarajevo, 2020., 157–175.

²⁸ Vidjeti: Slobodan Ilić, „Lâmekânî Hüseyin Efendi“, *İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı, Istanbul, 2003., 94–95.

²⁹ Muhjiddin Ibn Arebi rođen je 1165. godine u Mursiji, u Španjolskoj. Do tridesete godine ostao je u rodnom kraju. Potom je otišao u Egipat, a sa 38 godina prvi put je otišao u Mekku i Medinu. Najplodniji dio života mu je bio između 1205. i 1219. godine – vrijeme provedeno u Anadoliji. Umro je u Siriji (u Damasku) 1240. godine. Najobimnija mu je knjiga *Futûhât-i Mekkiyye*, ali je veliku slavu stekao knjigom *Fusûsü'l-hikem* koju je napisao 1119. godine, kako je izjavio, po naređenju Muhammeda, a. s., koji mu je došao u san. Muhjiddin Ibn Arebi je imao velikog udjela u uobličavanju tesavvufske doktrine i kao takav ostavio je traga i u tesavvufskoj literaturi. Njegova učenost je čest predmet divljenja pjesnika. Vidjeti: Fehim Nametak, *Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XXVII, Sarajevo, 2007., 235.

Fusûsü'l-hikem. Abdullah Bosnevî je spomenuti komentar najprije napisao na osmanskome, a potom i na arapskom jeziku.³⁰ Posljednje godine života proveo je u Konji gdje je i umro te, prema vlastitoj oporuci, ukopan u blizini turbeta šejha Sadreddina Konevîja.³¹

Pored spomenutih bajramijsko–melamijskih šejhova, na našim prostorima je djelovao i dželvetijski šejh Mustafa Gaibi (Gâibî). Rođen je sredinom sedamnaestog stoljeća u Kliškom sandžaku, vjerovatno u okolini Livna. Poznat je po pismima pisanim osmanskim vlastima, u kojima je, koristeći alegorijski sufijski izraz, ukazivao na društvene devijacije. Zbog sadržaja i forme tih pisama nazivan je „Gaibi“ – tajanstveni. Pred kraj života živio je u Gradišci, gdje je 1683. godine ubijen, nakon što je nagovijestio neuspjeh osmanske vojske pod Bečom, te ukopan uz obalu Save.³²

U devetnaestom stoljeću dolazi do svojevrsne obnove melamijskog reda kroz djelovanje Muhammeda Nûrul-Arabîja.³³ Za svog života Muhammed Nûrul-Arabî je odgojio brojne *halife* koji su širili melamijski red širom Rumelije. Tako su u Strumici, Skoplju, Velesu, Tikvešu, Štipu, Prizrenu i Bitolju osnovane melamijske tekije, dok su derviši ovog reda postojali i u Bosni, iako u manjem broju.³⁴

³⁰ Rešid Hafizović, „Bosanski tumač 'Dragulja poslaničke mudrosti'“, u: Abdulah-efendija Bošnjak, *Tumačenje Dragulja poslaničke mudrosti*, I, Naučnoistraživački institut „Ibn Sina“, Sarajevo, 2008., 14-15.

³¹ Nusret Čolo, „Šarihul-fusus – Abdullah Bosnevi (k.s.)“, *Znakovi vremena*, vol. 7, br. 25, Sarajevo, 2004., 184.

³² Fejzulah Hadžibajrić, „Risala šejh Mustafe Gaibije“, *Analizirani Gazi Husrev-begove biblioteke*, knj. IV, Sarajevo, 1976., 100; Azra Medara, „Šejh Mustafa Gaibi: osvrt na život i književni doprinos“, *Znakovi vremena*, vol. XX, br. 78, Sarajevo, 2017., 148-150. O Gaibiji vidjeti i: Fehim Nametak, *Pregled književnog stvaralaštva bosansko-hercegovačkih Muslimana na turskom jeziku*, El-Kalem, Sarajevo, 1989., 125-127.

³³ Muhammed Nûrul-Arabî je rođen 1813. godine u mjestu Mehalletu'l-Kubra u Egiptu. Potiče iz plemenite loze hazreti Husejna, zbog čega nosi časnu titulu sejjid. Islamsko i opće obrazovanje stekao je u domovini, a nakon dolaska na Balkan, tačnije u Skoplje, započinje s aktivnim širenjem melamijskog učenja. Umro je 1884. godine u Strumici, a ukopan je u mjestu Banjsko. Tokom života napisao je više djela, od kojih je *Risāle-i Sālîhiyye* prevedena na bosanski jezik zaslugom Fejzulah-efendije Hadžibajrića. Samir Beglerović, „Derviški red Melâmija (III dio): Melâmije-nurije“, *Znaci.ba*, pristupljeno 5. 7. 2025., <https://znaci.ba/tekstovi/derviski-red-melamija-iii-dio-melamije-nurije>

³⁴ Dž. Čehajić, *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama*, 208-209. Više o djelovanju Muhameda Nuru'l-Arebija i melamijama koje su vezane za njega vidjeti: Ašk Gaši, *Skrivene sufije : O melamijama u Bosni*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2016.; A. Gölpınarlı, *Melamilik ve Melamiler*; Nihat Azamat, „Muhammed Nûrû'l-Arabî“,

POSLANICA HADŽI BAJRAMA VELIJA

Dosadašnja istraživanja

Autori koji su, prema našem saznanju, priredili transkripciju Hadži Bajramove *Poslanice* su Fuat Bayramoğlu, Rahmi Yananlı, Mehmet Sait Toprak i Mustafa Tatcı.³⁵ Mehmet Sait Toprak u svom tekstu pod nazivom „Hacı Bayram-ı Veli: ‘Vahdet-i Vücûd Risâlesi’ (Tahkîk–Tahlîl–Tenkîd–Kavramsal Türkçeleştirme)“ ističe da postoje dva rukopisa Hadži Bajramove *Poslanice*.³⁶ Toprak je uz transkripciju teksta *Poslanicu* preveo na savremeni turski jezik, a na kraju rada je priložio i faksimil. Prema našem uvidu, iako to autor ne navodi u radu, korišten je rukopis koji se čuva u biblioteci Milli Kütüphane.³⁷ Posljednje dvije stranice koje je autor priložio kao faksimil, a na osnovu kojeg je uradio transkripciju i prijevod, nisu stranice koje pripadaju originalnom rukopisu Hadži Bajramove *Poslanice* nego *Risâli* koja joj prethodi u medžmui.³⁸

Mustafa Tatcı u svom djelu *Bir Ulu Pir Hacı Bayram Veli* također predstavlja *Poslanicu*, oslanjajući se, najvjerovatnije, na rad Mehmeta Saita Topraka, jer je ponovio istu grešku.³⁹ U transkripciji Bayramoğlua na nekoliko mjesta tekst nije u potpunosti prenesen, tako da pojedine

TDV İslam Ansiklopedisi, C. 30., Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2020., 557-560; *Uluslararası Melâmilik ve Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî Sempozyumu Bildirileri*, priredio: Rıdvan Yıldırım, TİKA Kültür Yayınları, Ankara, 2016.

³⁵ Pored spomenutih, *Poslanica* Hadži Bajrama Velija je objavljena i u djelu: Tahir Galip Seratlı, „Hacı Bayram-ı Veli'nin Hazretlerinin İnsan-ı Kamile Dair Bir Makalesi“, u: *Vahdet-i Vücud ve Tevhid 7 Hakkında Eskimez Risale*, priredio: Tahir Galip Seratlı, Furkan Kitaplığı, İstanbul, 2006., 271-275.

³⁶ Vidjeti: Mehmet Sait Toprak, „Hacı Bayram-ı Veli: ‘Vahdet-i Vücûd Risâlesi’ (Tahkîk–Tahlîl–Tenkîd–Kavramsal Türkçeleştirme)“, u: *Hacı Bayram-ı Veli*, Priredio: İbrahim Ethem Arıoğlu, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, İstanbul, 2018., 133, 150.

³⁷ Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar, br. 06 Mil Yz FB 587/5, fol. 35a-40a.

³⁸ Riječ je o traktatu u kojem se pojašnjava izreka koju neki smatraju hadisom: „Ljudi spavaju, a kada umru – probude se“. Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar, br. 06 Mil Yz FB 587/5, fol. 30b-33b.

³⁹ Vidjeti: M. Tatcı, *Bir Ulu Pir Hacı Bayram-ı Veli*, 67-72. Tatcı ne uključuje posljednju rečenicu kojom Toprak završava svoj rad, iz koje se jasno vidi da posljednje stranice ne pripadaju *Poslanici* Hadži Bajrama Velija. Naime, u završnoj rečenici se navodi da je Ragib Paša u svom djelu *Sefîne* citirao određene detalje iz Munavijevog tumačenja „Kaside-i Nefsiyye“, poeme koju je napisao poznati filozof Ibn Sina.

riječi nedostaju, na što je ukazao i sam autor.⁴⁰ Zbog navedenih razlika i nedostataka u spomenutim objavljenim transkripcijama, odlučili smo istražiti dostupne rukopise *Poslanice*, te naš prijevod zasnovati na originalnom tekstu.

Rukopisi

U rukopisnim kolekcijama biblioteka u Republici Turskoj pohranjeno je nekoliko primjeraka ove *Poslanice*. Prilikom našeg istraživanja pronašli smo sedam prijepisa, i to:

1. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, br. 2673–022, fol. 169b–172a
2. Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, br. 7493–001, fol. 1b–3b
3. Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, br. 6677–005, fol. 107b–109b
4. Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, br. 2471–012, fol. 98b–101b
5. Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar, br. 06 Mil Yz FB 587/5, fol. 35a–40a
6. İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Şeriyeye, br. 1386/2, fol. 41b–43b⁴¹
7. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T 333, str. 165–168⁴²

Nakon uvida u spomenute prijepise ustanovili smo da je tekst identičan, izuzev jednog kraćeg pasusa na koji ćemo ukazati u podnožnim bilješkama, u prijevodu *Poslanice*.

U ovom radu smo koristili rukopisni primjerak pohranjen u İstanbul Millet Kütüphanesi, iz kolekcije Ali Emiri Şeriyeye, pod brojem 1386/2. Rukopis obuhvata folije od 41b do 43b, te potiče iz 1357. godine po hidžri. Prepisao ga je Yeşilzade Muhammed Salih.⁴³ Tekst *Poslanice* je pisan čitkim nesh pismom, bez izraženih umjetničkih pretenzija,

⁴⁰ Vidjeti: F. Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı-Soyu-Vakfi*, C. 2, 239–241.

⁴¹ Rukopisi su dostupni na web stranici: www.yek.gov.tr

⁴² Faksimil rukopisa se nalazi u djelu *Hacı Bayram Veli*, koje je priredio H. Rahmi Yananlı. Vidjeti: M. A. Ayni, *Hacı Bayram Veli*, 281–283.

⁴³ Podaci o godini prijepisa i imenu prepisivača zabilježeni su na početku medžmue.

crnom tintom, te je naslovljen kao: *Gavs-ı A'zam, Mürşid-i 'Âlem Sâhib-i Zamân ve Güzide-i Enâm eş-Şeyh Hacı Bayrām-ı Velî kuddise sirruhu'l-celî Hazretleriniñ Risāle-i Şerîfesidir.*

PRIJEVOD POSLANICE O SAVRŠENOM ČOVJEKU

Časna Poslanica Gavs-i A'zama,⁴⁴ duhovnog učitelja svijeta, sahibije vremena,⁴⁵ odabranog među ljudima, šejha Hadži Bajrama Velija, sveta neka je njegova tajna

S imenom Allaha, Milostivog, Samilosnog

Beskrajna zahvala Biti Jednoga Koji je prisutan Svojom Jednoćom u svim stvarima, Koji se manifestira i Koji je pojava [sa] Svojom ljepotom u svim mjestima očitovanja u stvorenim svjetovima. Vječni salavat i selam na plemenitog vjerovjesnika Muhammeda, sallallahu alejhi ve sellem, ogledalo Biti i mjesto manifestacije Božijih Imena i Atributa, na njegovu odabranu porodicu i postojane ashabe.

Potom, treba znati sljedeće:

Hakk,⁴⁶ Slavljen je i Uzvišen, postojao je Svojom Biti u Skrivenosti Onstva i Obzorju Jednosti i motrio je Svoju Bit u Svojoi Biti. Sve potencijalne zbilje i oblici bitisanja, kao i Božija Imena i Atributi te njihov odnos s Biti, bili su potpuno obuhvaćeni i porinuti unutar Jedinostvene, Sveobuhvatne Božanske Biti, budući da nisu postojali njihovi realiteti u kojima bi se Imena i Atributi odrazili i tako očitovali u pojavnosti. Prema tome, zbilje Njegovih Imena su bile porinute u Njegovoi Biti, pa poželje da motri Svoju Bit i Zbilje i Savršene Atribute unutar jednog sveobuhvatnog bića, koje bi kao takvo u sebi obuhvatalo sveobuhvatnu naredbu uvođenja u postojanje.

Najprije je stvorio svijet na liku Svemilosnog, očitovao se sa svim Svojim Imenima i Atributima u formi univerzuma i motrio je zbilje

⁴⁴ *Gavs-i a'zam* – najveći od evlija, osnivač tarikata, Božiji halifa i halifa Božijeg poslanika. F. Nametak, *Pojmovnik*, 101.

⁴⁵ *Sahibuz-zeman* – Savršeni čovjek koji obnaša duhovnu funkciju kutba. Takva osoba nije potčinjena vremenu već je vrijeme potčinjeno njoj. K. Čemo, *Rječnik sufijsko-tarikatskih izraza*, 203.

⁴⁶ Istiniti; jedno od Allahovih, dž.š., Imena i Svojstava. K. Čemo, *Rječnik sufijsko-tarikatskih izraza*, 86.

Svojih Imena u pojavnim formama univerzuma, jer u univerzumu nije postojala snaga niti sposobnost da se očituje Jednost Biti. Nakon toga je stvorio Savršenog Čovjeka koji je sveobuhvatni međusvijet s dva lica: jedno lice je pojavno, a drugo nevidljivo. Nevidljivo lice je mjesto manifestacije Biti i ishodište Imena i Atributa. Pojavno lice je forma Božanskih Imena koja se očituju u univerzumu i formama univerzuma. Nevidljivo lice je Jednoća, dok pojavno lice predstavlja mnoštvo. Nevidljivo lice je Hakk, a pojavno lice je stvoreno.

Dakle, Uzvišeni Bog je posmatrao detaljno u ogledalu očitovanja Savršenog Čovjeka Svoju Bit i Realnost, kao i zbilje Svojih Najljepših Imena koje su bile porinute u Njegovoj Biti. Pojava i očitovanje Ljepote i najsavršenija manifestacija Njegove Biti i Atributa pojavila se s njim (Savršenim Čovjekom). Naime, viđenje sebe u samome sebi nije poput očitovanja u drugoj stvari i posmatranja sebe u njoj, a što je poput ogledala.

Savršeni Čovjek je mjesto očitovanja Hakkove Biti i ogledalo Apsolutnog Postojanja. Ne postoji ništa od Božijih Imena i Atributa, odnosa niti stanja Biti što nije prisutno i skriveno u njegovoj nutrini, i nema nijednog harfa na stranici postojanja od zbilja univerzuma i potencijalnih harfova, a da nisu vezani za Savršenog Čovjeka. Dakle, ništa ne može biti određeno izvan njegovog domena, jer se Hakkova Bit u njemu pojavila i očitovala u potpunosti i sa svim pojedinostima. Stoga je sunce njegove biti zasjalo i skrivene božanske tajne su se razotkrile s njim. S njim se upotpunilo robovanje Biti i s njim se ostvarila spoznaja Boga.

Savršeni Čovjek je za Hakka poput oka, jer Uzvišeni Bog posredstvom njega promatra svijet i obasipa ga Svojom milošću. Savršeni Čovjek je duša svjetova. Svijet ne može postojati niti jedan dah bez njega, kao što ni tijelo ne može opstati bez duše. Savršeni Čovjek je blistava svjetlost manifestacija univerzuma koje su ogledalo Postojanja Hakka. Njegova milost dopire do svih stvari, pa čak obuhvata i Božija Imena, jer pojava i opstojnost svih stvari je sa svjetlom Savršenog Čovjeka. Isto tako, Božija Imena se s njim oslobađaju tuge i čežnje za manifestacijom usljed Njihove potpune poništenosti u Jednosti Biti, s njim se očituju i sva Božija Imena se manifestuju kroz njega. U tom pogledu, Savršeni Čovjek je kibla između Hakka i stvorenja, jer je sve stvoreno usmjereno ka njemu i svjetlosno isijavanje dolazi od njega. Manifestacija Božijih Imena, iz njihove skrovitosti, očituje se sa Savršenim Čovjekom. Stoga, Hakkovo sveobuhvatno i detaljno motrenje vlastite Biti kroz formu Božanske Skupnosti (Imena i Atributi) u Jedinstvenoj Biti počiva na očitovanju u mjestu manifestacije Savršenog Čovjeka. Isto tako, spoznaja

Boga i dospijeće u Božiju blizinu, kao i svjedočenje Hakka za onoga koji teži stepenu savršenstva također je vezano za njegovo usmjerenje čistim srcem ka manifestaciji Savršenog Čovjeka. Hakk se ne može posvjedočiti niti spoznati bez forme u kojoj se On očitovao. Pojavljuje se u svakom mjestu očitovanja i posvjedočava se shodno skupnosti i obuhvatnosti tog mjesta očitovanja. Savršeni Čovjek je univerzalna Božija obznana, dakle, najpotpunija, najobuhvatnija, najjasnija, najcjelovitija obznana. Stoga je svjedočenje njega, svjedočenje Biti. Bez njega se Hakk ne može spoznati, niti postići stepen osvjedočenja.

Ko dospije do njega, dospio je do Hakka. Ko svjedoči njega, svjedoči Hakka. Onaj ko njega voli, voli Hakka. Ko je pokoran njemu, pokoran je i Hakku. Onaj ko njega odbija, odbija Hakka. Ko njega poriče, poriče Hakka. Onaj ko je kod njega prihvaćen, prihvaćen je i kod Hakka. Ko njega izda, izdao je i Hakka. Ko njega uznemirava, uznemirava Hakka, jer je bit Savršenog Čovjeka ogledalo Hakkove Biti. Hakkova Bit se potpuno i sažeto manifestuje u njemu i s njim postaje očitovana. Znanje Savršenog Čovjeka je ogledalo Hakkovog Znanja. Njegova bit je, bez sumnje, Hakkova Bit, njegovo postojanje Hakkovo Postojanje, njegovo znanje Hakkovo Znanje, jer bez Hakkovog Postojanja, on nema ni bit, ni postojanje, niti znanje.

Jednoća nastala iz dvojnosti nije jednoća, i stoga je čista od pojmo-va utjelovljenja i sjedinjenja. Štaviše, to je stanje potpunog Hakkovog očitovanja u ogledalu postojane biti⁴⁷ Savršenog Čovjeka, koja je sama po sebi nepostojeća. To je isijavanje i pojavljivanje očitovanja Božije Jednosti iz tog mjesta manifestacije.⁴⁸ Dakle, ovaj javni svijet je svijet osvjedočenja, i ko na njemu svjedoči Hakka, vidjet će ga i na ahiretu. Ko je na njemu slijep, bit će slijep i na ahiretu.

Stoga, ono što je neophodno braći koja su spremna da traže Hakkovu blizinu i žele da postanu mjesto univerzalne manifestacije jeste sljedeće:

⁴⁷ *'Ajn-i sâbit* - Zbilja neke stvari u hadretu znanja, stvarno još neoblikovana, ali ipak prisutna u Božijem Znanju. K. Čemo, *Rječnik sufijsko-tarikatskih izraza*, 17.

⁴⁸ U rukopisima *Poslanice* u Süleymaniye Kütüphanesi u kodeksima Hacı Mahmut Efendi (br. 2673-022) i Yazma Bağışlar (br. 2471-012), te İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (T 333) je na ovom mjestu zapisan i sljedeći pasus: „Ono što se posmatra u Apsolutnoj Božijoj Jednosti opet je sama Božija Bit, a Božija Imena su u njoj potpuno porinuta. Ono što se posmatra u svijetu jesu forme Božijih Imena. Međutim, motrenje Savršenog Čovjeka obuhvata motrenje Božije Biti, Atributa i Imena, te je njegovo motrenje najobuhvatnije, najsavršenije, najpotpunije i najcjelovitije.“

Kuću srca, u koju se spuštaju svjetlosti Uzvišenosti i koja je prebivalište svetosti Božanstvenosti, treba očistiti od stvorenog svijeta. Ogledalo srca koje je osvijetljeno gospodarskim očitovanjima i ogledalo ljepote Milostivog potrebno je očistiti od srčanog vezivanja da postane uglačano tako da na njemu ne ostane ni praška ljubavi prema stvorenom, niti ijedan trag vezivanja za njega. Nakon toga, neka se usmjeri ka srcu Savršenog Čovjeka koje je kuća Hakkova i mjesto manifestacije apsolutnog Postojanja, i neka svoje srce poveže s njegovim, sve dok božanske svjetlosti i gospodarska sunca koji se očituju u srcu Savršenog Čovjeka kao potpuna Hakkova manifestacija ne zasjaju u srcu tragaoca, tako da ponište čak i preostale tragove njegovih osobina i u potpunosti njegovo srce učine ogledalom Svete Biti koja se očituje u srcu Savršenog Čovjeka. Kada se potpuna manifestacija očituje u njegovom srcu neka nikada ne bude bez usmjerenosti ka božanskoj ljubavi i neka ni jednim dahom od nje ne bude udaljen, sve dok njegova bit ne iščezne u biti Savršenog Čovjeka, njegove osobine u osobinama Savršenog Čovjeka i njegova djela u djelima Savršenog Čovjeka, te dok ne postane univerzalna manifestacija i ujedinjen sa Savršenim Čovjekom i kroz očitovanje Savršenog Čovjeka stigne u Hakkovu blizinu, tako da se osvjedoči da je Hakk Onaj koji Vidi, Čuje, Djeluje i Govori i da osim Hakkovog Postojanja nema drugog postojanja.

Stoga, nema drugog puta pristizanju carstvu Jednoće i dolaska u Hakkovu blizinu, osim putem vezivanja srca sa srcem Savršenog Čovjeka, usmjerenja ka njemu s božanskom ljubavlju, osvjetljenja srca božanskom svjetlošću koja isijava iz svetog srca Savršenog Čovjeka, koje je mjesto očitovanja najsvetijih izljeva i privlačenja srca Uzvišenom Hakku.

Nema vrata ka Hakkovoj blizini osim kroz Savršenog Čovjeka i nema puta ka Njemu osim kroz srce Savršenog Čovjeka, jer se Uzvišeni Hakk sa Svojom Biti, Atributima i svim Imenima obznanio srcu Savršenog Čovjeka. Ko želi Hakka, neka se odrekne svog postojanja te iz svoga srca izbaci svaku misao o nečemu mimo Njega. Neka prisutnog Hakka svjedoči u svom srcu i svoje srce poveže sa srcem Savršenog Čovjeka, tako da mu sve poteškoće budu olakšane i svaki posao bude lahak!

*Ko hoće – neka vjeruje, a ko hoće – neka ne vjeruje!*⁴⁹ *Pa, zaista, Allah nije ovisan ni o kome.*⁵⁰

Kraj Poslanice.

⁴⁹ Kur'an, 18:29.

⁵⁰ Kur'an, 3:97.

Kada se govori o Savršenom Čovjeku misli se na najčasnijeg poslanika, Muhammeda, sallallahu alejhi ve sellem, jer je njegova zbilja objedinitelj svih zbilja. Njegovo plemenito postojanje je najpotpunije postojanje i objedinitelj je svih očitovanja. Također, njegov nasljednik koji je odabran kao najpotpuniji Savršeni Čovjek je prisutan u svakom stoljeću i svakom vremenskom periodu. (bilješka prepisivača)

Prepisivač: Muhammed Salih

AUTENTIČNOST POSLANICE I VEZA S IBN AREBIJEVIM UČENJEM

Autori Ethem Cebecioğlu i Nihat Azamat su mišljenja da *Poslanica* nije autentično autorsko djelo Hadži Bajrama Velija, navodeći da jezik i stil *Poslanice* ne odražavaju karakteristike jezika korištenog u periodu Hadži Bajramovog života. Međutim, navedeni autori nisu ponudili detaljnija objašnjenja niti konkretne primjere kojima bi potkrijepili svoju tvrdnju.⁵¹ Pored toga, Fuat Bayramoğlu također ukazuje da je jezik savremeniji, ali ne odbacuje mogućnost da je *Poslanica* Hadži Bajramovo autorsko djelo, ističući da su prepisivači rukopisa često prilagođavali tekst vremenu u kojem su živjeli.⁵² Rahmi Yananlı, Mehmet Sait Toprak i Mustafa Tatcı navode *Poslanicu* kao Hadži Bajramovo autorsko djelo.

Ne ulazeći detaljnije u razloge osporavanja autentičnosti *Poslanice* na osnovu jezika i stila, mi ćemo se u nastavku osvrnuti na sam sadržaj *Poslanice*, čiji se naslovi u dostupnim rukopisima, prema našem uvidu, isključivo vezuju za Hadži Bajrama i naslovljeni su kao *Pismo* ili *Časna Poslanica Hadži Bajrama Velija*. *Poslanica* je, također, napisana pod nesumnjivim utjecajem Ibn Arebijevog učenja o Savršenom Čovjeku i Jedinstvu Biti, Atributa i Djelovanja.⁵³ Štaviše, u nekim rečenicama je

⁵¹ Vidjeti: E. Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Felsefesi*, 126; N. Azamat, „Hacı Bayram-ı Velî”, 447.

⁵² F. Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Velî Yaşamı-Soyu-Vakfı*, C. 2, 237-238.

⁵³ Iako se indirektna naznaka učenja o Savršenom Čovjeku mogu pronaći u djelima ranijih tesavvufskih prvaka, ovaj termin je prvi iskoristio, definisao i sistemski odredio Ibn Arebi. Važno je napomenuti da se uz Ibn Arebijevu ime najčešće vezuje učenje o vahdet-i vücûdu, iako taj termin nije koristio sam Ibn Arebi, niti njegovi učenici. Pogrešno razumijevanje ovog termina dovest će do brojnih sporenja i napada na samog Ibn Arebija. U tekstu ćemo radije koristiti termin Jedinstvo Biti, jer je taj termin, kao i termin Savršeni Čovjek, koristio i Hadži Bajram u svojoj *Poslanici*. Vidi više: William C. Chittick, „Wahdat al-wujud u Indiji“, *Znakovi vremena*, XX-76/77, Sarajevo, 2017, 103-117; Mensur Valjevac, *Savršeni čovjek u*

misao gotovo identična pojedinim pasusima iz Ibn Arebijevih djela, na što ćemo kasnije ukazati i s konkretnim primjerima. Stoga je, već na samom početku, potrebno razmotriti mogućnost utjecaja Ibn Arebija i njegove škole mišljenja na misao Hadži Bajrama Velija. Poznato je da je Ibn Arebi jedan period života boravio u Anadoliji i da je njegov najpoznatiji učenik, kojem je dao opću dozvolu da tumači i prenosi njegova djela, Sadreddin Konevî, veći dio svog života proveo u Konji, a njegova biblioteka koja je sadržavala Ibn Arebijeva djela sačuvana je i do osmanskog osvajanja ovog prostora. Također, učenjaci poput Dâvûda Kayserîja i Molla Fenârîja⁵⁴ su značajno doprinijeli širenju Ibn Arebijeve misli, a ujedno su bili prvi profesori u medresama koje je osnovao osmanski sultan Orhan Gazi.⁵⁵ Upravo putem Kayserîja i njegovih djela, prije svega njegovog komentara *Fusûsa*, osmanska ulemanska i intelektualna zajednica je od samog začetka bila pod snažnim utjecajem učenja Ibn Arebija i Konevîja.⁵⁶ Pored toga, Molla Fenârî se susretao s Hamîdüddinom Aksarâyîjem dok je on sa svojim učenikom Hadži Bajramom boravio u Bursi, što ukazuje na mogućnost da se i Hadži Bajram Veli na taj način upoznao s ekberijanskom školom mišljenja.

S druge strane, moguće je uočiti prisustvo ovog učenja i u Hadži Bajramovim ilahijama, a naročito učenje o Jedinstvu Biti, Imena i Atributa. Tako, Hadži Bajram u stihovima kaže:

Kim bildi ef'alini	Ko je Njegova djela spoznao
Ol bildi sıfatını	I Svojstva je Njegova upoznao
Anda gördü zâtını	U njima Bit Njegovu prepoznao
Sen seni bil sen seni	A ti samog sebe znati bi morao
Kim ki hayrete vardı	Onaj što se sav zapanjen u divljenju zatekao
Nûra müstağrak oldu	U svjetlosti on je čistoj sav u nuru ogrezao
Tevhid-i zâtı buldu	Jedinstvo Biti on je u tom pronašao
Sen seni bil sen seni ⁵⁷	A ti samog sebe znati bi morao

tefsiru, hadisu i tesavvufu : sa posebnim osvrtom na šejha Mustafa efendiju Čolića, Dobra knjiga, Sarajevo, 2023., 159-163.

⁵⁴ O Molla Fenârîju vidjeti više: Dženan Hasić, „Šejhu-l-islam Mulla Fenari i tumač prve sure iz Kur'ana“, *Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, vol. LXXVI, Sarajevo, 2014., 305-318.

⁵⁵ Ahmed Zildžić, *I prijatelj i neprijatelj: Rano osmansko društvo i Ibn 'Arabî*, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2020., 106-110, 124-129.

⁵⁶ Ibid., 118.

⁵⁷ F. Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı-Soyu-Vakfi*, C. 2, 233.

Kada je riječ o *Poslanici* šejha Hadži Bajrama Velija, ona predstavlja svojevrsni sažetak temeljnih aspekata učenja o Savršenom Čovjeku. Sudeći prema sadržajnoj složenosti teksta, može se pretpostaviti da nije nastala s ciljem pojašnjenja ove tematike širem krugu čitalaca niti apologetske odbrane učenja, jer autor ne navodi kur'anske i hadiske dokaze u prilog stavovima koje iznosi niti se poziva na prethodne sufijske autoritete. Iako autor eksplicitno ne navodi da pod Savršenim Čovjekom podrazumijeva muhamedansku Zbilju – ontološku i duhovnu stvarnost Muhammeda, a.s., – već sam početak *Poslanice* nas usmjerava ka tom zaključku, budući da Muhammeda, a.s., opisuje kao ogledalo Božije Biti i mjesto očitovanja Božijih Imena i Atributa, što kroz ostatak teksta dosljedno povezuje s pojmom Savršenog Čovjeka. Na to je dodatno ukazao i prepisivač u bilješci nakon završetka same *Poslanice*.

Kako smo već ranije naveli, šejh Hadži Bajram Veli je bio upoznat s učenjem Ibn Arebija i ekberijanskom školom mišljenja koja je u to vrijeme bila snažno prisutna u Anadoliji. Budući da bi šira analiza tesavvufskih termina korištenih u *Poslanici* – u značenjima koja su sistematski definirana kod Ibn Arebija – premašila okvire ovog rada, ovdje ćemo se ograničiti na iznošenje određenih naznaka i indikacija koje upućuju na povezanost s ekberijanskom terminologijom. U nastavku ćemo to ilustrirati konkretnim primjerima.

U *Poslanici* se koriste izrazi koji se specifično vezuju za Ibn Arebija, poput *insân-ı kâmil* i *ayn-ı sâbit*. Poznato je da je Ibn Arebi ove izraze upotrijebio u svojim djelima kao zasebne tesavvufske termine i zaslužan je za temeljno formuliranje ideje o Savršenom Čovjeku.⁵⁸ Nakon Ibn Arebija, učenjaci koji su nastavili njegovu metafizičku tradiciju ne samo da su preuzeli i usvojili spomenute termine već su ih dalje razvijali, pri čemu autori poput Abdülkerîma el-Cîlîja i Azîzüddîna el-Nesefîja pišu cjelovita i tematski zaokružena djela posvećena upravo konceptu Savršenog Čovjeka.⁵⁹

Također, kao primjer identične terminologije i njenog preciznog značenjskog određenja može se navesti pojam *ehadiyyeta*, koji autor *Poslanice* koristi isključivo u vezi sa čistom Božijom Biti. U tom kontekstu piše: „Hakk, Slavljén je i Uzvišen, postojao je Svojom Biti u Skrivenosti Onstva i Obzorju Jednosti (*ehadiyyet*) te je motrio Svoju Bit

⁵⁸ Su'ād Ḥakīm, *al-Mu'ğam al-şūfî: al-ḥikma fî ḥudūd al-kalima*, al-Mu'assasa al-ğāmi'iyya li al-dirāsāt wa al-naşr wa al-tawzî', Bejrut, 1981., 160, 831; Rešid Hafizović, *Temeljni tokovi sufizma*, Bemust, Sarajevo, 1999., 144.

⁵⁹ M. Valjevac, *Savršeni čovjek u tefsiru, hadisu i tesavvufu...*, 159.

u Svojoj Biti. Sve potencijalne zbilje i oblici bitisanja, kao i Božanska Imena i Atributi, zajedno s njihovim odnosom prema Biti, bili su potpuno obuhvaćeni i porinuti unutar Jedinstvene, Sveobuhvatne Božije Biti.“ Ovakvo precizno razlikovanje termina već je sistematski razvijeno u okviru ekberijanske škole mišljenja. Tako, naprimjer, šejh Abdürrezzâk el-Kâšânî pojašnjava da se *ehadiyyet* pojmovno razmatra isključivo kada se negira sve drugo osim čiste Božanske Biti,⁶⁰ dok šejh Abdülkerîm el-Cîlî precizira da *ehadiyyet* označava „obzorje čiste Biti, u kojem se ne očituje ništa od Imena niti Atributa. To je stanje čiste Biti, potpuno ogoljene od svakog odnosa, određenja, manifestacije i razlikovanja – apsolutna unutarnja zbilja Božije Biti.“⁶¹ U kontekstu tematskog okvira kojim se autor bavi, ova distinkcija je od izuzetne važnosti, budući da, naprimjer, iako termin *vâhidiyyet* također označava Jednost, on upućuje na obzorje Božijih Imena i Atributa, odnosno na manifestaciju Božije Biti – za razliku od *ehadiyyeta* koji, kako smo već kazali, označava čistu nemanifestiranu Bit.⁶²

Pored terminologije, pojedini pasusi u tekstu gotovo su identični onima iz Ibn Arebijevih djela, kako u izrazu tako i u misaonoj strukturi, što također jasno ukazuje na njegov neposredni utjecaj. Tako autor *Poslanice* kaže: „Naime, viđenje sebe u samome sebi nije poput očitovanja u drugoj stvari i posmatranja sebe u njoj, a što je poput ogledala“, dok Ibn Arebi u djelu *Fusûsü'l-hikem* navodi gotovo identičnu misao: „Naime, viđenje sebe u samome sebi nije isto što i viđenje sebe u drugom, kao u ogledalu, u kom slučaju se on sebi pokazuje u liku koji odražava mjesto u koje gleda.“⁶³

Autor *Poslanice* piše da je Savršeni Čovjek za Hakka poput oka, jer Uzvišeni Bog posredstvom njega promatra svijet i obasipa ga Svojom milošću, dok Ibn Arebi kaže: „On je za Boga ono što je za čovjeka oko kojim gleda, a pod kojim se podrazumijeva vid. Preko njega Bog gleda svoja stvorenja i obasipa ih milošću.“⁶⁴ Srodnost izraza i misaonog toka jasno ukazuje na dubok utjecaj Ibn Arebijske misli na autora *Poslanice*.

⁶⁰ Abd al-Razzâq al-Kâšânî, *Işîlâhât al-şûfiyya*, priredio: ‘Abd al-‘Âl Šâhîn, Dâr al-Manâr, Kairo, 1992., 51.

⁶¹ Abd al-Karîm ibn Ibrâhîm al-Ġîlî, *al-Insân al-kâmil fî ma'rifat al-awâhir wa-l-awâ'il*, priredio: Abû ‘Abd al-Rahmân Šalâh ibn Muḥammad ibn ‘Awġah, Dâr al-Kutub al-‘Ilmiyya, Bejrut, 1997., 47.

⁶² K. Čemo, *Rječnik sufijsko-tarikatskih izraza*, 238.

⁶³ Eš-Šejhu-l-ekber Muhjiddin Ibn Arebi, *Dragulji mudrosti (Fusus-l-hikem)*, Prijevod: šejh Salih Ibrišević, Ismail Ahmetagić, „Ibn Arebi“, Sarajevo, 2021., 9.

⁶⁴ Ibid. 10.

Također, autor *Poslanice* ističe da je spoznaja Savršenog Čovjeka nužna za spoznaju Biti, te da se bez njega ne može dostići stepen osvjeđenja u Hakka, dok Ibn Arebi razvija istovjetnu misao, naglašavajući da „Božiju mjeru i vrijednost poznaje samo onaj ko poznaje Savršenog Čovjeka kojega je Allah stvorio na Svom liku, a taj lik je ono po čemu se biva namjesnikom.“⁶⁵

Savršeni Čovjek je u *Poslanici* opisan kao duša svjetova, što ističe i Ibn Arebi u djelu *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* rekavši: „On je i duša svijeta, a svijet, i najviši i najniži njemu je potčinjen.“⁶⁶

Također, koncept Daha Svemilosnog, koji je rezultat tuge (*kerb*) i čežnje Božijih Imena za Njihovom manifestacijom, prvenstveno je vezan za Ibn Arebija. Snagom tog Daha su potekli izljevi božanskih samoočitovanja kojima je utrnuta čežnja Božijih Imena za Njihovim djelovanjima.⁶⁷ Autor *Poslanice* ukazuje na ovaj koncept i kaže: „Isto tako, Božija Imena se s njim oslobađaju tuge i čežnje za manifestacijom usljed Njihove potpune poništenosti u Jednosti Biti, s njim se očituju i sva Božija Imena se manifestuju kroz njega (Savršenog Čovjeka).“

Na kraju, važno je spomenuti da su i Hadži Bajramovi učenici bili pod snažnim utjecajem učenja i djela Ibn Arebija. Tako je jedan od Hadži Bajramovih halifa, Yazıcıoğlu Mehmed, napisao glosu na Cendijev komentar *Fusûsa*, a njegov brat Ahmet Bican je ovo djelo preveo na turski jezik.⁶⁸ Šejh Akşemseddin je napisao *Svjetlosnu Poslanicu* (*Risâletü'n-nûriyye*) na arapskom jeziku, u kojoj nastoji odgovoriti onima koji negiraju i osporavaju određena Ibn Arebijeva učenja, a naročito učenje o Jedinstvu Biti. U ovom djelu je iznio mišljenja i citate brojnih tesavvufskih autora kako bi pokazao da je to učenje bilo prisutno među svim istaknutim tesavvufskim prvacima.⁶⁹ Pored toga, šejh Akşemseddin u drugoj poslanici, koja je naslovljena kao *Risâle-i Şerh-i Akvâl-i Hacı Bayrâm-ı Velî* ili *Hallü'l-Müşkilât*, pojašnjava određene iskaze šejha Hadži Bajrama Velija, kojeg naziva Ebû Yezîdom svoga

⁶⁵ Eš-Šejhu-l-ekber Muhjiddin Ibn Arebi, *Mekanska otkrovenja IV*, Prijevod: šejh Salih Ibrišević, Ismail Ahmetagić, Muhamed Salčin, „Ibn Arebi“, Sarajevo, 2016., 409.

⁶⁶ M. Valjevac, *Savršeni čovjek u tefsiru, hadisu i tesavvufu...*, 509.

⁶⁷ Šejhul-ekber Muhjiddin Ibn Arebi, *Blistavi Feniks muhura evlija i zapadnoga sunca*, preveo i priredio: Kenan Čemo, Bookline, Sarajevo, 2024., 144.

⁶⁸ A. Zildžić, *I prijatelj i neprijatelj...*, 114, Amil Çelebioğlu, „Ahmet Bican“, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı, Istanbul, 1989., 50.

⁶⁹ Bursa İnebey Kütüphanesi, Genel, br. 1460/11, fol. 90-123.

vremena. Između ostalog navodi da je šejh Hadži Bajram rekao: „Na stepenu spoznaje ne postoji ništa osim Allah, i to je stepen Jedinstva.“⁷⁰

S obzirom na navedeno, tematika i sadržaj *Poslanice*, kao i tesavvufsko pojmovlje, u skladu su s intelektualnim i duhovnim tokovima u vrijeme Hadži Bajramovog života, što dodatno osnažuje mogućnost da je ovo djelo autorski rad Hadži Bajrama Velija, naročito imajući u vidu da se u sačuvanim rukopisima ova *Poslanica* dosljedno vezuje za njega. *Poslanica* je u tom kontekstu posebno važna i za proučavanje recepcije Ibn Arebijevo učenja u ranom osmanskome duhovnom miljeu, s obzirom na to da je napisana na osmanskome jeziku.

ZAKLJUČAK

Hadži Bajram Veli je istaknuti sufija i učenjak koji je ostavio dubok trag na duhovni život Osmanskog Carstva, a tarikatski red nazvan po njemu predstavlja prvi tarikat osnovan od strane sufije koji je rođen i odrastao na tlu Anadolije. Iza sebe nije ostavio bogato pisano naslijeđe, pripisuju mu se četiri ilahije, pismo upućeno jednom od njegovih *halifa* te *Poslanica* koja je u fokusu našeg rada. Tokom istraživanja pronašli smo sedam rukopisa *Poslanice*, nakon čijeg pregleda smo ustanovili da je tekst identičan, s izuzetkom jednog pasusa na koji smo ukazali u prijevodu. Iako su neki autori osporavali njenu autentičnost, pozivajući se na razlike u jeziku i stilu u odnosu na Hadži Bajramov period, u svim sačuvanim rukopisima se ovo djelo vezuje za njegovo ime i naslovljeno je kao *Pismo* ili *Časna Poslanica Hadži Bajrama Velija*.

Također, tematika i sadržaj *Poslanice*, kao i tesavvufsko pojmovlje, usklađeni su s općim intelektualnim i duhovnim tokovima Hadži Bajramovog vremena, dok tekst nosi jasne utjecaje učenja šejha Ibn Arebija o Savršenom Čovjeku, Jedinstvu Biti, Atributa i Djelovanja. U pojedinim dijelovima tekst *Poslanice* je gotovo identičan odlomcima iz Ibn Arebijevih djela, na što smo ukazali s konkretnim primjerima.

Bajramijska tradicija je snažno prožeta Ibn Arebijevim učenjima, što pokazuju i djela Hadži Bajramovih učenika, a jedan od najznačajnijih komentara njegovog *Fusûsa* potekao je iz pera bajramijskog šejha Abdullaha Bosnevija. Budući da je o Hadži Bajramu već pisano na našem jeziku, te da su i njegove ilahije prevođene, nadamo se da će

⁷⁰ Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, br. 260-003, fol. 32a.

prijevod *Poslanice* dodatno produbiti razumijevanje njegovog duhovnog i intelektualnog naslijeđa i potaknuti na daljnja istraživanja njegove tesavvufske misli.

BIBLIOGRAFIJA / BIBLIOGRAPHY

IZVORI / PRIMARY SOURCES

- İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Şeriyye, br. 1386/2, fol. 41b–43b
 Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, br. 2673–022, fol. 169b–172a
 Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, br. 7493–001, fol. 1b–3b
 Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, br. 6677–005, fol. 107b–109b
 Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, br. 2471–012, fol. 98b–101b
 Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar, br. 06 Mil Yz FB 587/5, fol. 35a–40a
 Bursa İnebey Kütüphanesi, Genel, br. 1460/11, fol. 90–123
 Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, br. 260–003, fol. 31–35

LITERATURA / REFERENCES

- Altınok, Baki Yaşa, *Hacı Bayram Veli Bayramilik Melamiler ve Melamilik*, Oba Yayınevi, Ankara, 1995.
 Ayni, Mehmet Ali, *Hacı Bayram Veli*, priredio: H. Rahmi Yananlı, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2015.
 Azamat, Nihat, “Hacı Bayram–ı Veli”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 14, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1996., 442–447.
 Azamat, Nihat, „Hamza Bali“, *İslam Ansiklopedisi*, C. 15, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1997., 503–505.
 Bayramoğlu, Fuat, *Hacı Bayram–ı Veli Yaşamı–Soyu–Vakfı*, C. 1, 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
 Cebecioğlu, Ethem, *Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Felsefesi*, doktorska disertacija, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1989.
 Chittick, William C., „Wahdat al-wujud u Indiji“, *Znakovi vremena*, XX–76/77, Sarajevo, 2017., 103–117.
 Çelebioğlu, Amil, „Ahmet Bîcan“, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1989., 49–51.

- Čemo, Kenan, *Rječnik sufijsko-tarikatskih izraza*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2022.
- Čolo, Nusret, „Šarihul-fusus – Abdullah Bosnevi (k.s.)“, *Znakovi vremena*, vol. 7, br. 25, Sarajevo, 2004., 180–202.
- Čehajić, Džemal, *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama*, Orijentalni institut, Posebna izdanja XIV, Sarajevo, 1986.
- Demirci, Mehmet, *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatler*, Damla Yayınevi, İzmir, 2001.
- Erol, Mehmet, “Hacı Bayram Veli”, *Cumhuriyetin 100.Yılında 100 Türk Büyüğü: Din ve Tasavvuf*, priredio: Vahit Türk, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul, 2022., 184–202.
- al-Ğilī, ‘Abd al-Karīm ibn Ibrāhīm, *al-Insān al-kāmil fī ma‘rifat al-awākhir wa-l-awā’il*, priredio: Abū ‘Abd al-Raḥmān Šalāh ibn Muḥammad ibn ‘Awğah, Dār al-Kutub al-‘Ilmiyya, Bejrut, 1997.
- Gölpınarlı, Abdalbaki, *Melamilik ve Melamiler*, Devlet matbaası, İstanbul, 1931.
- Hadžibajrić, Fejzulah, “Risala šejh Mustafe Gaibije”, *Analı Gazi Husrev-begove biblioteke*, knj. IV, Sarajevo, 1976., 95–101.
- Hafizović, Rešid, „Bosanski tumač ‘Dragulja poslaničke mudrosti’“, u: Abdulah-efendija Bošnjak, *Tumačenje Dragulja poslaničke mudrosti*, I, Naučnoistraživački institut “Ibn Sina”, Sarajevo, 2008., 7–28.
- Hafizović, Rešid, *Temeljni tokovi sufizma*, Bemust, Sarajevo, 1999.
- Halitović, Hamza, *Palača od ruže*, Fondacija “Baština duhovnosti”, Mostar, 2015.
- Ilić, Slobodan, „Lâmekânî Hüseyin Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2003., 94–95.
- Kaçalın, Mustafa; Yurd, Ali İhsan, *Akşemseddin Hayatı ve Eserleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994.
- al-Kāšānī, ‘Abd al-Razzāq, *İştilāḥāt al-şūfiyya*, priredio: ‘Abd al-‘Āl Šāhīn, Dār al-Manār, Kairo, 1992.
- Medara, Azra, „Glavna obilježja bajramijske sufijske prakse“, *Glasnik Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, vol. LXXXIV, Sarajevo, 2022., 265–284.
- Medara, Azra, „Šejh Mustafa Gaibi: osvrt na život i književni doprinos“, *Znakovi vremena*, vol. XX, br. 78, Sarajevo, 2017., 147–159.
- Nametak, Fehim, *Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XXVII, Sarajevo, 2007.
- Osmânzâde, Vassâf Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, C. 2, priredili: Mehmet Akkuş; Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Eš-Šejhu-l-ekber Ibn Arebi, Muhjiddin, *Dragulji mudrosti (Fusus-l-hikem)*, Prijevod: šejh Salih Ibrišević, Ismail Ahmetagić, „Ibn Arebi“, Sarajevo, 2021.

- Eš–Šejhu–l–ekber Ibn Arebi, Muhjiddin, *Mekanska otkrovenja IV*, Prijevod: šejh Salih Ibrišević, Ismail Ahmetagić, Muhamed Salčin, „Ibn Arebi“ Sarajevo, Sarajevo, 2016.
- Šejhul–ekber Ibn Arebi, Muhjiddin, *Blistavi Feniks muhura evlija i zapadnoga sunca*, preveo i priredio: Kenan Čemo, Bookline, Sarajevo, 2024.
- Şahin, Haşim, *Dervişler ve Sufî Çevreler: Klasik Çağ Osmanlı Toplumunda Tasavvufî Şahsiyetler*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2018.
- Taşköprülüzade, Ahmed Efendi, *eş–Şakâ’iku’n–Nu’mâniyye fî Ulemâi’d–Devleti’l–Osmâniyye, Osmanlı Âlimleri*, priredio: Muhammet Hekimoğlu, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2019.
- Toprak, Mehmet Sait, „Hacı Bayram–ı Veli: ‘Vaḥdet–i Vücûd Risâlesi’ (Taḥkîk–Tahlîl–Tenkîd–Kavramsal Türkçeleştirme)“, u: *Hacı Bayram–ı Veli*, Priredio: İbrahim Ethem Arıoğlu, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, İstanbul, 2018., 133–163.
- Valjevac, Mensur, *Savršeni čovjek u tefsiru, hadisu i tesavvufu : sa posebnim osvrtom na šejha Mustafa efendiju Čolića*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2023.
- Yılmaz, Ayşe, *Hacı Bayram–ı Veli ve Tasavvufî Görüşleri*, master rad, Çukurova Üniversitesi, Adana, 2008.
- Yücel, Ayşe, *Akşemseddin’in eserlerinin dini–tasavvufi açıdan tahlili*, doktorska disertacija, Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1994.
- Zildžić, Ahmed, *I prijatelj i neprijatelj: Rano osmansko društvo i Ibn ‘Arabî*, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2020.

INTERNET IZVORI / INTERNET SOURCES

- Beglerović, Samir, „Derviški red Melâmija (III dio): Melâmije–nuri–je“, *Znaci.ba*, pristupljeno 5. 7. 2025, <https://znaci.ba/tekstovi/derviski-red-melamija-iii-dio-melamije-nurije>

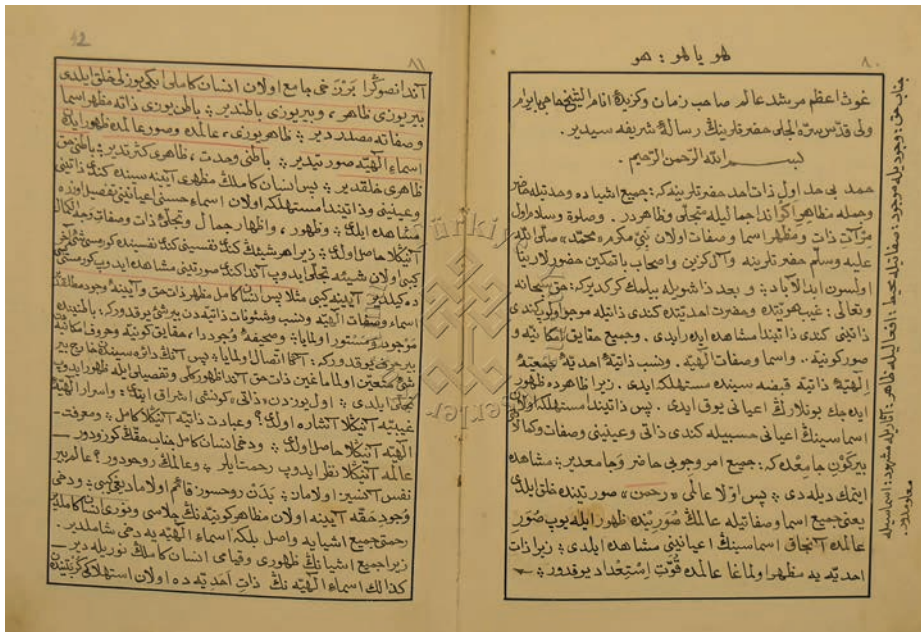
EPISTLE OF HACI BAYRAM VELI ON THE PERFECT MAN

Summary

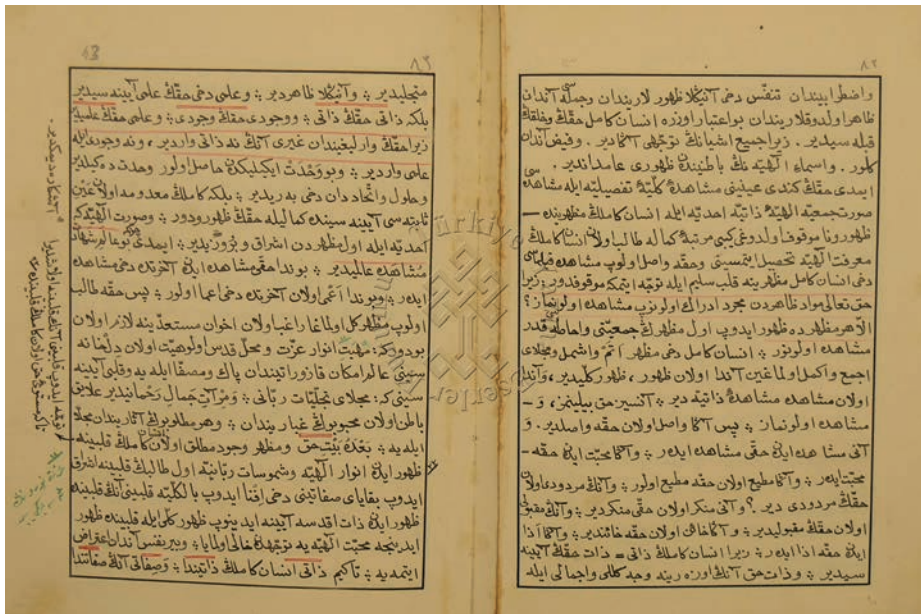
This paper aims to present the *Epistle on the Perfect Man*, a work by the renowned Ottoman Sufi and Sheikh Haji Bayram Veli. The first part contains biographical information about the author and an overview of the influence of the Bajrami–Melami dervish order, with a focus on its development in Anatolia and the Balkans, as well as the contribution of Bosnian representatives of the order. In the second part, we offer a translation of the *Epistle* and highlight previous research and preserved manuscripts. Finally, we address the question of authenticity and examine the influence of Ibn ‘Arabī’s teachings on the content of the *Epistle*. The appendix includes a facsimile of the original manuscript (Ali Emiri Şerriyye, no. 1386/2) from the Millet Kütüphanesi collection in Istanbul.

Keywords: Haji Bayram Veli, Bajrami–Melami order, *Epistle*, Perfect Man, Ibn ‘Arabī

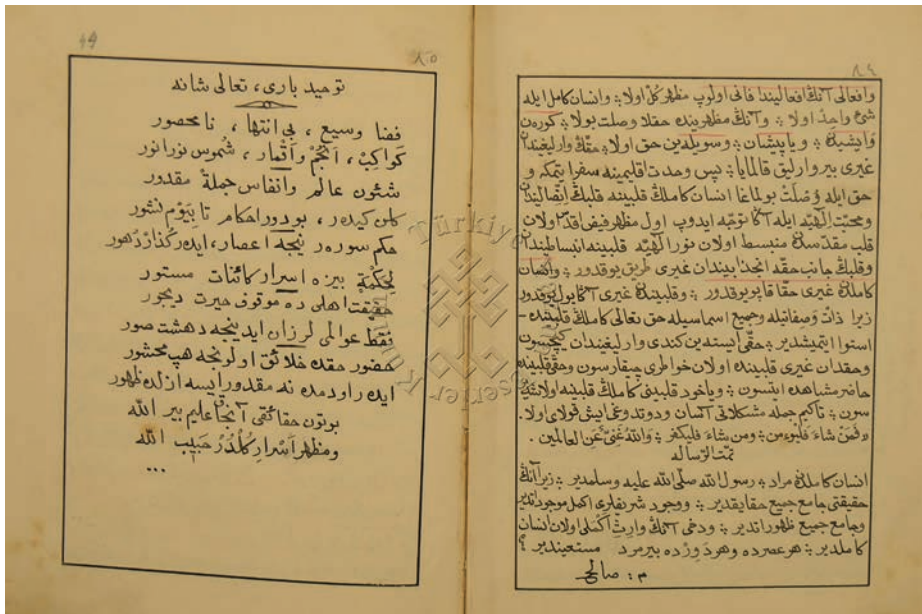
PRILOG

Faksimil originala, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Şer'iyye, br. 1386/2, fol. 41b–43b

Faksimil originala, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Şer'iyye, br. 1386/2, fol. 41b–43b

Faksimil originala, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Şeriiyye, br. 1386/2, fol. 41b–43b